

งานศึกษาแนวทางเสริมสร้างประสิทธิภาพ
ห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวไทย

โดย

นายณวัฒน์ เชื้อนุ่น

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหารการตลาด
คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2558
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

งานศึกษาแนวทางเสริมสร้างประสิทธิภาพ
ห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวไทย

โดย

นายวัต เชื้อนุ่น

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหารการตลาด
คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2558
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

SUPPLY CHAIN MAPPING OF THAILAND'S RICE INDUSTRY
TO IDENTIFY OPPORTUNITIES TO IMPROVE EFFICIENCY

BY

MR.NAVAT CHURNUN

AN INDEPENDENT STUDY SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF
THE REQUIREMENTS FOR THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE
MARKETING MANAGEMENT
FACULTY OF COMMERCE AND ACCOUNTANCY
THAMMASAT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2015
COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี

การค้นคว้าอิสระ

ของ

นายณวัฒน์ เชื้อนุ่น

เรื่อง

งานศึกษาแนวทางเสริมสร้างประสิทธิภาพ
ห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวไทย

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหารการตลาด

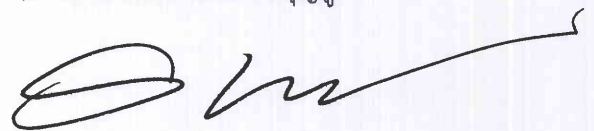
เมื่อ วันที่ 30 ส.ย. 2559

ประธานกรรมการสอบการค้นคว้าอิสระ

(อาจารย์ ดร.พัฒนธนะ บุญชู)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

(อาจารย์ ดร.สุทธิกร กิ่งแก้ว)

คณบดี

(ศาสตราจารย์ ดร.ศิริลักษณ์ โรจนกิจอำนวยการ)

หัวข้อการค้นคว้าอิสระ	งานศึกษาแนวทางเสริมสร้างประสิทธิภาพ ห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวไทย
ชื่อผู้เขียน	นายณวัฒน์ เชื้อนุ่น
ชื่อปริญญา	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	การบริหารการตลาด พาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ	อาจารย์ ดร.สุทธิกร กิ่งแก้ว
ปีการศึกษา	2558

บทคัดย่อ

อุตสาหกรรมทางการเกษตรเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญสูงมาก ซึ่งสามารถสร้างมูลค่าถึง 1.1% ของ GDP ข้าวเป็นหนึ่งในพืชผลทางการเกษตรที่สำคัญที่สุดของประเทศไทยที่มีความสำคัญทั้งในการบริโภคภายในประเทศและส่งออกต่างประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2558)

แม้ว่าอุตสาหกรรมข้าวจะเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญของประเทศไทย แต่แนวโน้มการบริโภคข้าวภายในประเทศ กลับมีแนวโน้มลดลงในอนาคต โดยในอดีตได้ลดลงแล้ว 1.27% เนื่องจากราคาข้าวที่สูงขึ้น และผู้บริโภคมีตัวเลือกด้านอาหารมากขึ้น (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร 2558)

เมื่อพิจารณาศักยภาพในการผลิตและส่งออกข้าวของประเทศไทย ได้ค้นพบว่าในระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมาอัตราการส่งออกข้าวของประเทศไทยได้มีความผันผวนขึ้นลงระหว่าง 6-10 ล้านตัน ในขณะที่อุปสงค์ของโลกกลับเติบโตอย่างสม่ำเสมอ (ธนาคารแห่งประเทศไทย 2558)

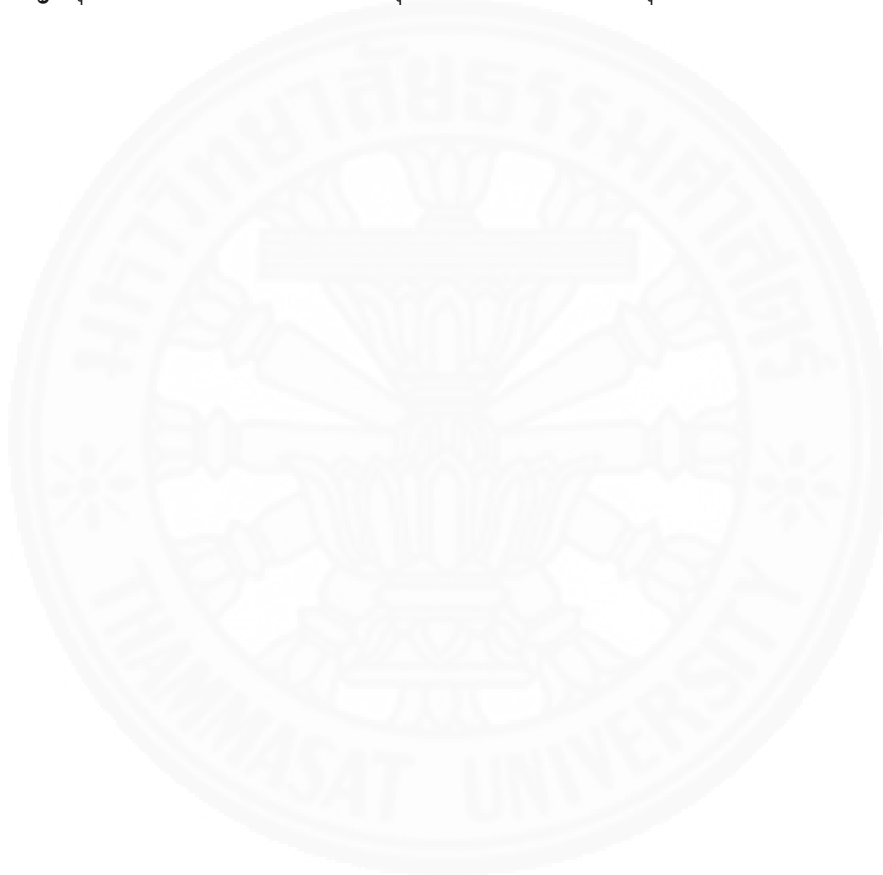
งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษารูปแบบห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวภายในประเทศไทยในเชิงลึก พร้อมทั้งสำรวจความต้องการของผู้มีส่วนได้เสียตลอดห่วงโซ่อุปทานและรวบรวมข้อเสนอแนะ เพื่อพัฒนากลยุทธ์และรูปแบบห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าว ให้มีประสิทธิภาพและขีดความสามารถทางการแข่งขันทัดเทียมระดับโลก พร้อมทั้งพัฒนาให้สามารถตอบสนองความต้องการผู้บริโภคกลุ่มต่าง ๆ ดียิ่งขึ้น

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับสมาชิกในห่วงโซ่อุปทาน ทั้งสิ้น 42 คน ที่มีบทบาทแตกต่างกัน ได้ค้นพบประเด็นและอุปสรรคสำคัญสำหรับอุตสาหกรรมข้าวไทย 4 ประเด็น คือ อุปทานข้าวสูงเกินไป การขาดแคลนนวัตกรรม ผลประโยชน์สมาชิกที่ขัดแย้ง และทัศนคติเชิงลบต่อภาครัฐ

ส่งผลให้ไม่เกิดความร่วมมือภายในห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain Coordination) และผลผลิต ไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค

งานวิจัยนี้ได้นำเสนอปัจจัยและแรงจูงใจของสมาชิกต่าง ๆ ภายในห่วงโซ่อุปทาน พร้อมทั้งเสนอแบบจำลองของบทบาทสมาชิกในห่วงโซ่อุปทาน เพื่อเป็นต้นแบบและแนวทางในการพัฒนาห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวไทยในอนาคตเพื่อทัดเทียมมาตรฐานสากล

คำสำคัญ: อุตสาหกรรมข้าวไทย, ห่วงโซ่อุปทาน, สมาชิกห่วงโซ่อุปทาน, การบริหารห่วงโซ่อุปทาน

Independent Study Title	SUPPLY CHAIN MAPPING OF THAILAND'S RICE INDUSTRY TO IDENTIFY OPPORTUNITIES TO IMPROVE EFFICIENCY
Author	Mr.Navat Churnun
Degree	Master of Science
Department/Faculty/University	Marketing Management Commerce and Accountancy Thammasat University
Independent Study Advisor	Suthikorn Kingkeaw, Ph.D.
Academic Years	2015

ABSTRACT

The Thai rice industry is one of the most important industries for the Thai economy but in recent years the Thai rice industry has been in a decline due to oversupply and slumping rice prices. This has driven some farmers to switch to different agricultural products and has led to a decline in the total value of the industry.

This research paper aims to address this issue by creating a holistic supply chain map of Thailand's rice industry as well as uncover the motivational factors of each supply chain member and suggest methods of improvement.

This study was conducted by in-depth interviews from 42 people, who represent different levels within the supply chain.

This study has uncovered 4 main obstacles that have led to a decline within the rice industry from a supply chain perspective, which are an oversupply of rice within the supply chain, lack of innovation from supply chain members, lack of cooperation from supply chain members, and a negative attitude towards government's role within the supply chain.

This research paper have proposed provisional methods of adjusting and improving the supply chain to create more value by adjust the supply chain map and improving responsibilities.

Keywords: Supply Chain, Supply Chain Members, Supply Chain Management

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระนี้สามารถสำเร็จลุล่วง จนถึงการจัดทำเป็นฉบับสมบูรณ์ได้ เนื่องจากได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลหลายคน จึงขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร.สุทธิกร กิ่งแก้ว ที่เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ที่คอยให้คำแนะนำ และคำปรึกษา ตลอดการทำการค้นคว้าอิสระ ทำให้ได้รับการค้นคว้าอิสระที่มีเนื้อหาครบถ้วน และครอบคลุมหลายมุมมอง

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.พัฒนธนะ บุญชู ที่มาเป็นกรรมการการสอบการค้นคว้าอิสระ ที่ให้คำแนะนำ และมุมมองที่มีประโยชน์ในการปรับปรุงการค้นคว้าอิสระ

ขอขอบพระคุณ หลักสูตร โครงการปริญญาโททางการ (แบบบูรณาการ) ที่ให้ความรู้ และการศึกษาด้านการตลาดที่มีประโยชน์ต่อการจัดทำการค้นคว้าอิสระ

ขอขอบพระคุณ บุคคลที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์ทั้งหมด

ขอขอบพระคุณ ครอบครัวและเพื่อน ๆ ที่ให้กำลังใจ และความช่วยเหลือโดยตลอด

นายณวัฒน์ เชื้อนุ่น

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญตาราง	(8)
สารบัญภาพ	(9)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญ	1
1.2 วัตถุประสงค์งานวิจัย	2
1.3 ขอบเขตของงานวิจัย	2
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
บทที่ 2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	4
2.1 ทฤษฎีห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain)	4
2.2 เครื่องมือในการวิเคราะห์และปรับปรุงห่วงโซ่อุปทาน	4
2.3 ห่วงโซ่อุปทานอุตสาหกรรมข้าวไทยในปัจจุบัน	8

บทที่ 3 วิธีการวิจัย	10
3.1 คำถามงานวิจัย	10
3.2 กรอบแนวคิดการวิจัย	10
3.3 การกำหนดประชากรและเลือกกลุ่มตัวอย่าง	11
3.4 การสร้างเครื่องมือวิจัย	12
3.5 การรวบรวมข้อมูล	13
3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล	13
บทที่ 4 ผลการวิจัยและอภิปรายผล	14
4.1 รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์	14
4.2 ผลการสัมภาษณ์เชิงลึก	15
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	22
5.1 ประเด็นและปัญหาในห่วงโซ่อุปทานข้าวไทยในปัจจุบัน	22
5.1.1 อุปทานข้าวสูงเกินไปในตลาด	22
5.1.2 การขาดแคลนนวัตกรรมในห่วงโซ่อุปทาน	23
5.1.3 ความขัดแย้งทางผลประโยชน์ของสมาชิกในห่วงโซ่อุปทาน	23
5.1.4 ทศนคติที่มีต่อรัฐบาล	24
5.2 แนวทางการปรับปรุงห่วงโซ่อุปทานในอนาคต	25
5.2.1 สร้างการไหลเวียนของข้อมูลในห่วงโซ่อุปทาน	25
5.2.2 ยกกระดับประสิทธิภาพภายในห่วงโซ่อุปทาน	26
5.2.3 บทบาทของภาครัฐ	27

รายการอ้างอิง

29

ประวัติผู้เขียน

31

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 องค์ประกอบของการบริหารห่วงโซ่อุปทาน	5
2.2 เปรียบเทียบแบบจำลองการวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทาน	7
3.1 สรุปการเลือกกลุ่มตัวอย่าง	12
4.1 รายละเอียดผู้ให้สัมภาษณ์	14
4.2 สรุปบทบาทและแรงจูงใจสมาชิกห่วงโซ่อุปทาน	18

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 แบบจำลอง SCOR	6
2.2 แบบจำลองห่วงโซ่อุปทานข้าวชั้นพื้นฐาน	8
3.1 กรอบทางการวิจัยเพื่อทำ Supply Chain Mapping	10
4.1 ห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวในประเทศไทย	16
5.1 คอขวดของปัจจัยการผลิต	22
5.2 การขาดแคลนวิทยาการที่ดี	23
5.3 วงจรการกดดันสมาชิกห่วงโซ่อุปทาน	24
5.4 การพัฒนาการไหลเวียนข้อมูล	26
5.5 การพัฒนาวิทยาการ	27
5.6 บทบาทภาครัฐ	28

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

ความสำคัญของอุตสาหกรรมข้าวไทย

อุตสาหกรรมทางการเกษตรเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญสูงมาก ซึ่งสามารถสร้างมูลค่าถึง 1.1% ของ GDP ข้าวเป็นหนึ่งในพืชผลทางการเกษตรที่สำคัญที่สุดของประเทศไทยที่มีความสำคัญทั้งในการบริโภคภายในประเทศและส่งออกต่างประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2558)

ข้าวเป็นพืชผลที่มีความนิยมสูงมากในประเทศไทย โดยในปี พ.ศ. 2557 มีความต้องการข้าวสำหรับอุตสาหกรรมต่าง ๆ สูงถึง 16.32 ล้านตัน โดยข้าวสารเป็นหนึ่งในอาหารหลักที่ผู้บริโภคชาวไทยนิยมรับประทาน อีกทั้งผลผลิตจากข้าวยังสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในหลายอุตสาหกรรม เช่น รำข้าวสามารถนำไปทำอาหารสัตว์ หรือแกลบที่เหลือจากการสีข้าวสามารถนำไปใช้สร้างพลังงาน เป็นต้น

ข้าวเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความสำคัญมากสำหรับอุตสาหกรรมส่งออกของประเทศไทย โดยประเทศไทยสามารถส่งออกข้าวในปี พ.ศ. 2557 สูงถึง 10.3 ล้านตันนับว่าเป็นผู้นำด้านการส่งออกในตลาดโลกที่มีส่วนแบ่งทางการตลาดสูงถึง 24.7% สามารถนับเป็นมูลค่าประมาณ 180,000 ล้านบาท (ธนาคารแห่งประเทศไทย 2558)

สถานการณ์อุตสาหกรรมข้าวไทยในปัจจุบัน

แม้ว่าอุตสาหกรรมข้าวจะเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญของประเทศไทย แต่แนวโน้มการบริโภคข้าวภายในประเทศ กลับมีแนวโน้มลดลงในอนาคต โดยในอดีตได้ลดลงแล้ว 1.27% เนื่องจากราคาข้าวที่สูงขึ้น และผู้บริโภคมีตัวเลือกด้านอาหารมากขึ้น (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร 2558)

นอกจากการบริโภคที่น้อยลงแล้ว การผลิตข้าวก็มีอัตราลดลงเช่นเดียวกัน โดยมีสาเหตุเนื่องจากชาวนามีแรงจูงใจในการปลูกข้าวต่ำเพราะว่ามีกำไรน้อย ซึ่งมาจากการที่ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่ราคาของข้าวเปลือกกลับลดลง เพราะรัฐบาลได้ยกเลิกการประกันราคาข้าวทำให้ราคาข้าวลดลงตามกลไกการตลาด

ในปัจจุบันราคาขายของข้าวเปลือกแต่ละพันธุ์ได้ลดลงประมาณ 5-12% ทำให้มีชาวนาหลายรายหันไปผลิตพืชที่มีผลตอบแทนสูงกว่า และมีห่วงโซ่อุปทานที่มั่นคงและแน่นอนกว่า เช่น อ้อย (พิทยา ฉิมพาลี 2558)

อุตสาหกรรมข้าวไทย เมื่อเทียบกับภาพรวมระดับโลก

เมื่อพิจารณาศักยภาพในการผลิตและส่งออกข้าวของประเทศไทย ได้ค้นพบว่าในระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมาอัตราการส่งออกข้าวของประเทศไทยได้มีความผันผวนขึ้นลงระหว่าง 6-10 ล้านตัน ในขณะที่อุปสงค์ของตลาดโลกกลับเติบโตอย่างสม่ำเสมอ (ธนาคารแห่งประเทศไทย 2558)

ความผันผวนของการส่งออกมีสาเหตุจากต้นทุนและราคาข้าวของประเทศไทยที่สูง เพราะการประกันราคาข้าว โดยในปัจจุบันได้ยกเลิกแล้ว ทำให้การส่งออกสูงขึ้น แต่ค่าแรงของประเทศไทยก็ยังสูงกว่าคู่แข่งหลัก คือ อินเดียและเวียดนาม ถ้าหากมีการปรับปรุงห่วงโซ่อุปทานจะมีส่วนช่วยในการปฏิรูปโครงสร้างต้นทุนของอุตสาหกรรมข้าวให้สามารถแข่งขันได้มากขึ้น

ในปัจจุบันผู้บริโภคในตลาดข้าวบางประเทศที่เจริญแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกาและแคนาดา ได้เริ่มมีทัศนคติที่เปลี่ยนไปต่อข้าว จากในอดีตที่เคยมองว่าข้าวเป็น Commodity Product ที่ต้องให้ความสำคัญกับราคาและต้นทุน ในปัจจุบันเริ่มพัฒนาความต้องการสำหรับข้าวที่มีคุณภาพ เช่น ข้าวหอมมะลิ 105 แต่ก็เผชิญกับการแข่งขันจากข้าวที่มีคุณภาพจากประเทศผู้ผลิตอื่น ๆ เช่น ข้าวญี่ปุ่นและข้าวบาสมาดิ อุตสาหกรรมข้าวไทยจึงต้องปรับระบบห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวภายในประเทศไทยให้ดียิ่งขึ้นและสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันในตลาดโลก (สมพร อิศวิลานนท์ 2557)

1.2 วัตถุประสงค์งานวิจัย

- (1) เพื่อศึกษาห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) ของอุตสาหกรรมข้าวภายในประเทศไทยในเชิงลึกและเป็นภาพรวม
- (2) เพื่อศึกษาความต้องการของผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย ตลอดห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวไทย
- (3) เพื่อศึกษาแนวทางการปรับปรุง และพัฒนาห่วงโซ่อุปทาน เพื่อสร้างมูลค่าและความได้เปรียบทางการแข่งขัน

1.3 ขอบเขตของงานวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษารูปแบบห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวภายในประเทศไทยในเชิงลึก พร้อมทั้งสำรวจความต้องการของผู้มีส่วนได้เสียตลอดห่วงโซ่อุปทานและรวบรวมข้อเสนอแนะ เพื่อพัฒนากลยุทธ์และรูปแบบห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าว ให้มีประสิทธิภาพ

และขีดความสามารถทางการแข่งขันทัดเทียมระดับสากล พร้อมทั้งพัฒนาให้สามารถตอบสนองความต้องการผู้บริโภคกลุ่มต่าง ๆ ดียิ่งขึ้น

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

(1) ประโยชน์เชิงธุรกิจ ผลจากงานวิจัยชิ้นนี้สามารถถูกนำไปศึกษาจากบุคคลและหน่วยธุรกิจในภาคอุตสาหกรรมเกษตรและผลผลิตจากสินค้าเกษตร เพื่อพัฒนาธุรกิจให้มีระบบห่วงโซ่อุปทานที่ดียิ่งขึ้น พร้อมทั้งสร้างความเข้าใจต่อหน่วยธุรกิจอื่นที่อยู่คนละช่วงของห่วงโซ่อุปทานเดียวกัน

(2) ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ งานวิจัยชิ้นนี้สามารถถูกนำไปศึกษาโดยบุคลากรจากภาครัฐ เพื่อนำไปพัฒนานโยบายที่ตรงกับความต้องการของหน่วยต่าง ๆ ในห่วงโซ่อุปทาน และสามารถเพื่อสร้างความเข้าใจของรากปัญหาต่าง ๆ

(3) ประโยชน์เชิงวิชาการ งานวิจัยชิ้นนี้สามารถถูกศึกษาในเชิงวิชาการ เพื่อใช้เป็นฐานในการต่อยอดงานศึกษาทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง เช่น งานวิจัยรูปแบบเดียวกันแต่อยู่ในอุตสาหกรรมที่แตกต่างกัน งานวิจัยในอุตสาหกรรมเดียวกันแต่ศึกษาในเชิงลึกขึ้น หรือ นำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาประเด็นที่มีความเชื่อมโยงกัน

(4) ประโยชน์เชิงพัฒนาระดับคุณภาพชีวิต งานวิจัยชิ้นนี้มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษารูปแบบช่องทางรายได้ของชาวนา ซึ่งมักมีระดับรายได้น้อย งานวิจัยชิ้นนี้สามารถถูกนำไปประยุกต์ใช้เพื่อให้ชาวนามีความเข้าใจเกี่ยวกับห่วงโซ่อุปทานมากขึ้นตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ โดยอาจนำไปสู่ช่องทางการเพิ่มมูลค่าผลผลิตและเพิ่มรายได้ของเกษตรกร

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎีห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain)

นิยาม Supply Chain

ห่วงโซ่อุปทาน หมายถึง กระบวนการและขั้นตอนของการเคลื่อนย้าย บุคลากร ข้อมูล ทรัพยากร สินค้า ฯลฯ โดยจะครอบคลุมตั้งแต่ต้นน้ำ คือ การจัดหาปัจจัยการผลิต จนถึงปลายน้ำ คือ สินค้าและบริการไปถึงมือผู้บริโภค (Nagurney 2006)

Supply Chain Management

จากคำนิยามก่อนหน้า สามารถเห็นได้ว่าห่วงโซ่อุปทานเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องในทุกอุตสาหกรรม ทำให้การวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานและบริหารให้มีประสิทธิภาพกลายเป็นปัจจัยสู่ความสำเร็จที่สำคัญสำหรับทุกอุตสาหกรรม ความสำคัญนี้ได้นำไปสู่การพัฒนาหลักการ “จัดการห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain Management)”

การจัดการห่วงโซ่อุปทาน คือ “การออกแบบ วางแผน การปฏิบัติตามแผน การควบคุม และการประเมิน ห่วงโซ่อุปทาน” (APICS Dictionary 2016)

องค์กรและอุตสาหกรรมต่าง ๆ มักมีเป้าหมายที่แตกต่างกัน ทำให้มีรูปแบบหรือแบบจำลอง (Model) ห่วงโซ่อุปทานที่แตกต่างกัน บางอุตสาหกรรม เช่น แพชั่นอาจให้ความสำคัญด้านความเร็วและความยืดหยุ่น ในขณะที่อุตสาหกรรมเหล็กอาจให้ความสำคัญด้านต้นทุนและความแน่นอนของปัจจัยการผลิต ในการศึกษาห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวจึงต้องให้ความสำคัญต่อเป้าหมายและความต้องการของสมาชิกทุกฝ่ายตลอดห่วงโซ่อุปทานเพื่อระบุเป้าหมายในการพัฒนาห่วงโซ่อุปทาน

2.2 เครื่องมือในการวิเคราะห์และปรับปรุงห่วงโซ่อุปทาน

การวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานจะทำให้สามารถเข้าใจ การไหลเวียน (Flow) ของทรัพยากร ในเชิงลึก ส่งผลให้สามารถระบุจุดอ่อนในห่วงโซ่อุปทาน เพื่อทำการแก้ไขปรับปรุงและเพิ่มประสิทธิภาพในการแข่งขัน

กรอบทางความคิดสำหรับการวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานที่เป็นที่นิยมมีทั้งหมด 2 แบบ คือ “องค์ประกอบของการบริหารห่วงโซ่อุปทาน” ของ Lambert และ Cooper (2000) และ SCOR Model ของ Supply Chain Council

Lambert และ Cooper (2000) กล่าวว่าไว้ว่าการจัดการห่วงโซ่อุปทานจะต้องเริ่มจากการเข้าใจปัจจัยพื้นฐานและองค์ประกอบของห่วงโซ่อุปทานภายในอุตสาหกรรม โดยแบ่งไว้เป็น 2 ด้านหลัก และ 9 ด้านย่อยดังแผนภาพต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 องค์ประกอบของการบริหารห่วงโซ่อุปทาน

องค์ประกอบของการบริหารห่วงโซ่อุปทาน	
องค์ประกอบเชิงกายภาพและเทคนิค	องค์ประกอบเชิงพฤติกรรมและการบริหาร
<ul style="list-style-type: none"> -วิธีการวางแผนและควบคุม -การไหลเวียนของงาน และ โครงสร้างกิจกรรม -โครงสร้างหน่วยงาน -การสื่อสารและการไหลเวียนของข้อมูล -การไหลเวียนของสินค้า 	<ul style="list-style-type: none"> -วิธีการบริหาร -อำนาจและการนำ -โครงสร้างจัดการความเสี่ยงและการให้รางวัล -วัฒนธรรมและทัศนคติ

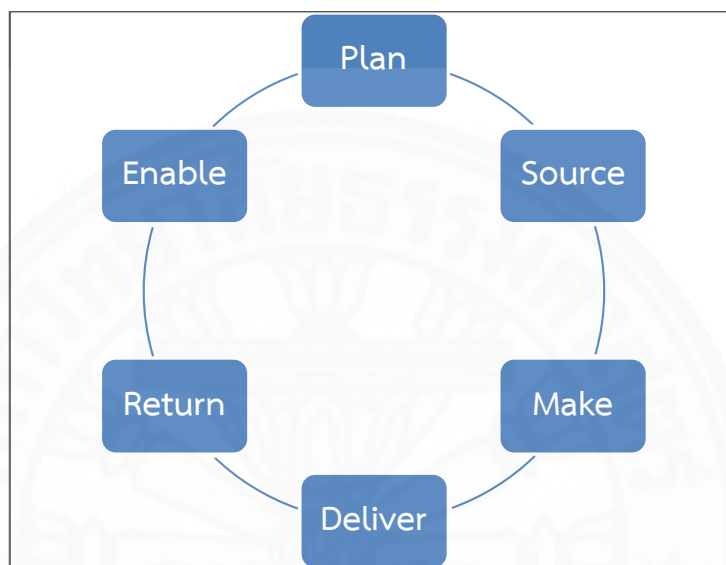
องค์ประกอบเชิงกายภาพและเทคนิค เป็นองค์ประกอบที่จับต้องได้อย่างชัดเจน ทำให้ผู้จัดการห่วงโซ่อุปทานหลายราย มักมุ่งความสนใจในการปรับปรุงเฉพาะจุดนี้

องค์ประกอบเชิงพฤติกรรมและการบริหาร เป็นองค์ประกอบที่จับต้องยาก และอาจไม่ประจักษ์ให้เห็นชัดเจนเท่าองค์ประกอบเชิงกายภาพและเทคนิค แต่ถ้าหากองค์ประกอบเชิงพฤติกรรมและการบริหาร ไม่ถูกปรับปรุงและดูแลให้สอดคล้องกับห่วงโซ่อุปทาน อาจทำให้ห่วงโซ่อุปทานสูญเสียโอกาสในการทำกำไรและความสามารถทางการแข่งขัน

Supply-Chain Operations Reference Model หรือ SCOR เป็นแบบจำลองห่วงโซ่อุปทานขั้นพื้นฐานที่ถูกพัฒนาโดย APICS Supply Chain Council ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งใช้เป็น

ต้นแบบในการศึกษาและประเมินห่วงโซ่อุปทานตั้งแต่ระดับผู้ผลิตปัจจัยการผลิตจนถึงการส่งมอบสินค้าและบริการให้แก่ผู้บริโภค

กิจกรรมหลักที่สามารถเกิดขึ้นในห่วงโซ่อุปทานตามแบบจำลอง SCOR สามารถแบ่งได้เป็น 6 ด้าน ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2.1 แบบจำลอง SCOR

- วางแผน (Plan) กระบวนการวางแผนห่วงโซ่อุปทาน ตามอุปสงค์ของผู้บริโภค
- จัดหา (Source) กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการจัดหาทรัพยากรที่จำเป็น
- ผลิต (Make) กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการลงมือปฏิบัติและการผลิต
- ขนส่ง (Deliver) กระบวนการจัดเก็บและขนส่งสินค้าให้ถึงผู้บริโภค
- รับคืน (Return) กระบวนการไหลเวียนแบบย้อนกลับตามห่วงโซ่อุปทาน
- ติดตาม (Enable) กระบวนการติดตามข้อมูล ทรัพยากร และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ภายใต้กรอบแนวความคิด SCOR กระบวนการศึกษาห่วงโซ่อุปทานสามารถแบ่งได้เป็น 4 ระดับการศึกษา ดังนี้

ระดับ 1 เป็นการนิยามกระบวนการหลักในห่วงโซ่อุปทาน โดยมีพื้นฐานจาก 6 ด้านสำคัญของ SCOR ที่กล่าวถึงในส่วนก่อนหน้า

ระดับ 2 จะเกี่ยวข้องกับการนิยามกระบวนการให้ชัดเจนและเจาะจงยิ่งขึ้น โดยมีพื้นฐานจากกระบวนการย่อยทั้ง 26 ของ SCOR

ระดับ 3 จะเกี่ยวข้องกับกระบวนการหลักจากระดับ 2 เป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับความสำเร็จ เช่น การออกแบบการวัดผล (KPI) หรือการมีแนวทางการปฏิบัติที่ดี (Best Practices)

เมื่อสามารถเข้าใจห่วงโซ่อุปทานได้อย่างลึกซึ้ง พร้อมทั้งมีแนวทางการปรับปรุงจึงมีระดับ 4 คือ การนำไปปฏิบัติจริง เพื่อพัฒนาห่วงโซ่อุปทานให้ดีขึ้น

สามารถเปรียบเทียบกรอบทางความคิดทั้ง 2 แบบได้ดังตาราง

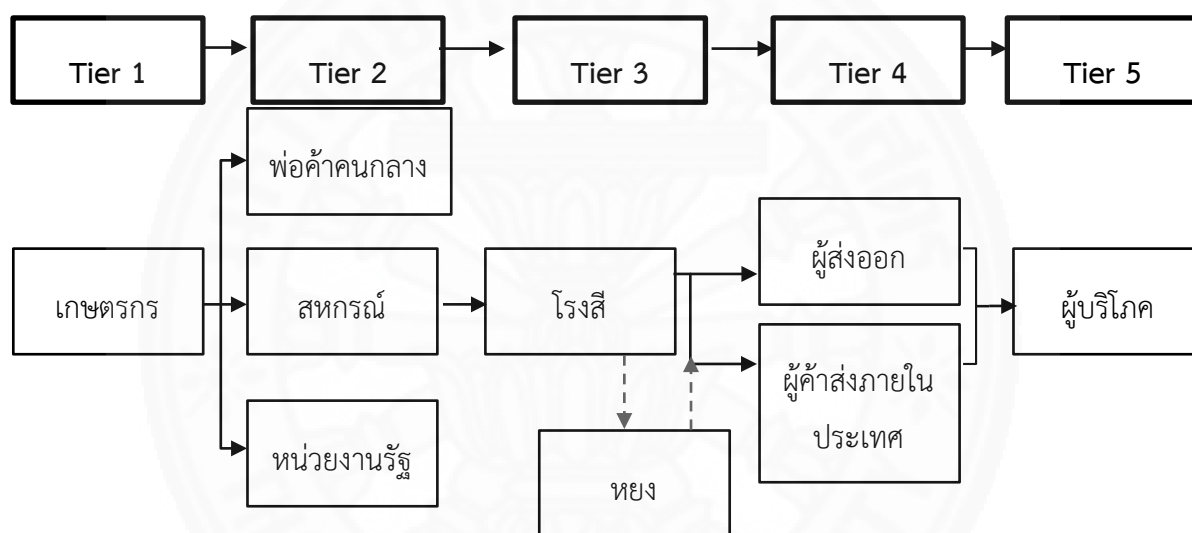
ตารางที่ 2.2 เปรียบเทียบแบบจำลองการวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทาน

	องค์ประกอบของการบริหารห่วงโซ่อุปทาน	SCOR Model
จุดเด่น	- วิเคราะห์องค์ประกอบที่เป็นไปได้แบบละเอียด ทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรม	- มีการกำหนดระดับชั้นกิจกรรม และการแบ่งระดับความสำคัญ
จุดด้อย	- ขาดความลึกซึ้งในเชิงการแบ่งระดับชั้นของกิจกรรม คือ ไม่ค่อยมีการกำหนดความสำคัญ	- ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงองค์ประกอบเชิงนามธรรม

จากการเปรียบเทียบแบบจำลองทั้งสองแบบสามารถเห็นได้ว่า ทั้ง 2 แบบมีจุดเด่นที่ต่างกัน อย่างไรก็ตาม SCOR Model มีความเหมาะสมในการใช้งานวิจัยนี้มากกว่าเนื่องจากมีการแบ่งลำดับความสำคัญของกิจกรรม และมีการวิเคราะห์ในเชิงลึก ในส่วนขององค์ประกอบของการบริหารห่วงโซ่อุปทาน จะนำองค์ประกอบเชิงนามธรรมมาพิจารณาประกอบกับ SCOR Model บางส่วนเพื่อสร้างแบบจำลองห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวที่มีความสมบูรณ์แบบ

2.3 ห่วงโซ่อุปทานอุตสาหกรรมข้าวไทยในปัจจุบัน

ในปัจจุบันมีงานวิจัยเกี่ยวกับห่วงโซ่อุตสาหกรรมข้าวและห่วงโซ่อุปทานหลายชิ้น เช่น การจัดการโลจิสติกส์และโซ่อุปทานข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (สนั่น เกษาริ และระพีพันธ์ ปิตาคะโส 2555) โครงการศึกษาแนวทางการจัดการห่วงโซ่อุปทานและโลจิสติกส์ของสินค้าเกษตร (นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ 2553) การพัฒนาแบบจำลองโซ่อุปทานของข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในประเทศไทย (ทำนอง ชิตชอบ และคณะ 2557) ฯลฯ สามารถสังเคราะห์งานวิจัยและสรุปเป็นแบบจำลองห่วงโซ่อุปทานอุตสาหกรรมข้าวแบบเบื้องต้นดังนี้

ภาพที่ 2.2 แบบจำลองห่วงโซ่อุปทานข้าวขั้นพื้นฐาน

ระดับชั้นที่ 1 (Tier 1) ประกอบด้วย เกษตรกร ที่มีหน้าที่ปลูกข้าว (ผลิต) มีการปลูกพันธุ์ข้าวที่หลากหลาย เช่น ข้าวเหนียว ข้าวหอมมะลิ ข้าวเจ้า ข้าวสังข์หยด ฯลฯ โดยจะต้องรักษาคุณภาพข้าวให้เป็นไปตามมาตรฐานการซื้อขายข้าว มิฉะนั้นรายได้ต่อตันอาจลดลง

ระดับชั้นที่ 2 (Tier 2) ประกอบด้วย พ่อค้าคนกลาง สหกรณ์ และหน่วยงานภาครัฐ มีหน้าที่รวบรวมข้าวที่ถูกปลูกโดยเกษตรกร เพื่อขนย้ายและกระจายข้าวไปสู่ระดับชั้นถัดไป มีบทบาทในการอำนวยความสะดวกให้แก่เกษตรกร พร้อมทั้งลดภาระของโรงสีในการติดต่อกับเกษตรกรหลายราย อย่างไรก็ตามมีเกษตรกรบางส่วนไม่ขายข้าวผ่าน ระดับชั้นที่ 2 แล้วเลือกขายโรงสีโดยตรง

ระดับชั้นที่ 3 (Tier 3) ประกอบด้วย โรงสี มีหน้าที่แปรรูปข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารผ่านการสีข้าว โดยจะมีผลผลิตแตกต่างจากกระบวนการสี เช่น รำและแกลบ ซึ่งสามารถจำหน่ายแก่

อุตสาหกรรมอื่น ๆ ในลำดับถัดไป โดยโรงสีขนาดใหญ่อาจจัดจำหน่ายแก่ผู้แปรรูปในลำดับชั้นถัดไปโดยตรง แต่โรงสีขนาดย่อยอาจจัดจำหน่ายผ่านพ่อค้าคนกลาง เช่น *หยาง*

ระดับชั้นที่ 4 (Tier 4) ประกอบด้วย *ผู้ส่งออก และผู้ค้าส่งภายในประเทศ* มีหน้าที่แปรรูปและบรรจุข้าวให้มีความเหมาะสมต่อการบริโภค ก่อนกระจายผ่านช่องทางการจัดจำหน่ายให้เข้าถึงผู้บริโภค

ระดับชั้นที่ 5 (Tier 5) คือ *ผู้บริโภค* ที่เลือกบริโภคตราสินค้า พันธุ์ข้าว ปริมาณข้าว และช่องทางการจัดจำหน่ายที่ตรงกับความต้องการส่วนตัว

อย่างไรก็ตามสามารถเห็นได้ว่าเมื่อพิจารณาตามหลักแบบจำลอง SCOR จะพบว่าแผนภาพห่วงโซ่อุปทานนี้ ยังไม่สามารถอธิบายการไหลเวียนของสินค้าและทรัพยากรตลอดห่วงโซ่อุปทานได้ดังก่อน เนื่องจากแบบจำลองห่วงโซ่อุปทานนี้อยู่ในระดับ 1 ถึง ระดับ 2 ทำให้ไม่ได้มีการกระจายกิจกรรมโดยละเอียด เช่น ข้าวที่ผ่านการสีกระจายสู่อุตสาหกรรมใดบ้าง หรือช่องทางการจัดจำหน่ายหลักมีอะไรบ้าง อีกทั้งยังมีบางส่วนของที่ขาดหาย เช่น ผลผลิตตกค้างจากการสีข้าว เช่น แกลบและรำ มีการเคลื่อนย้ายอย่างไรตามห่วงโซ่อุปทาน

กล่าวได้ว่าการศึกษาล่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวในภาพกว้าง จะสามารถช่วยสร้างความเข้าใจต่ออุตสาหกรรมข้าวในภาพรวมมากขึ้น ทำให้สามารถใช้เป็นพื้นฐานในการต่อยอดแนวคิดเพื่อพัฒนาห่วงโซ่อุปทาน เช่น งานวิจัย *New Opportunities in Operations Research to Improve Pork Supply Chain Efficiency* (Rodriguez et al. 2013) ที่ค้นพบกรอบแนวความคิดสำหรับการตัดสินใจสำหรับสมาชิกในห่วงโซ่อุปทานเพื่อช่วยเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขัน หรืองานวิจัย *Indonesian Rice Supply Chain Analysis and Supplier Selection Model* (Surjasa et al. 2013) ที่ได้ค้นพบแนวทางการปรับปรุงห่วงโซ่อุปทานข้าวให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ผ่านการออกแบบกรอบแนวความคิดสำหรับการคัดเลือกผู้จัดหาปัจจัยการผลิต

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

3.1 คำถามงานวิจัย

คำถามงานวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวในเชิงลึกเพื่อหาแนวทางพัฒนาเพื่อเสริมประสิทธิภาพให้สมาชิกห่วงโซ่อุปทานมีแรงจูงใจและพัฒนาขีดความสามารถทางการแข่งขันให้ทัดเทียมระดับสากล โดยมีประเด็นคำถาม ดังต่อไปนี้

RQ1 แผนภาพห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวภายในประเทศไทย แบบเชิงลึกมีลักษณะอย่างไร

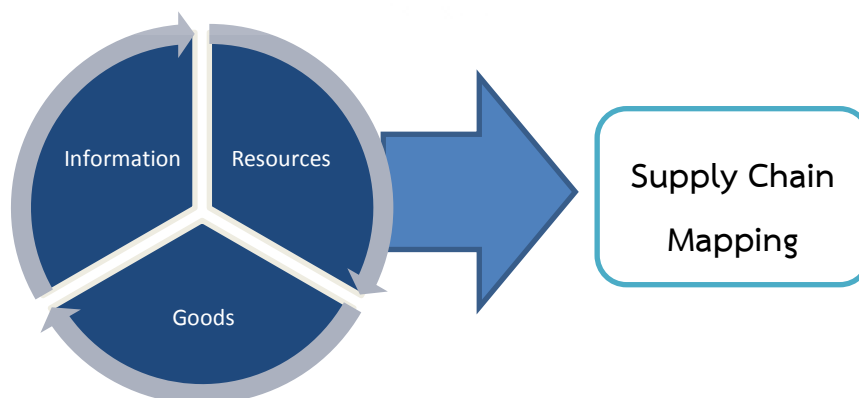
RQ2 อะไรคือปัจจัยและแรงจูงใจของสมาชิกสำคัญในห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวในประเทศไทย

RQ3 แนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวในอนาคตควรเป็นอย่างไร

3.2 กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวความคิดสำหรับการตอบคำถามวิจัยจะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 กรอบทางการวิจัยการไหลเวียน (Flow) ภายในห่วงโซ่อุปทาน และ ส่วนที่ 2 กรอบทางการวิจัยสำหรับการวิจัยแนวคิดเชิงลึกของสมาชิกห่วงโซ่อุปทาน

ส่วนที่ 1 กรอบทางการวิจัยการไหลเวียน (Flow) ภายในห่วงโซ่อุปทาน จะมุ่งเน้นการศึกษาการไหลเวียนของ ข้อมูล ผลผลิต และทรัพยากรภายในห่วงโซ่อุปทาน เพื่อเข้าใจการเคลื่อนย้ายของปัจจัยการผลิตและผลผลิตต่าง ๆ ตลอดกระบวนการผลิตตั้งแต่ต้นน้ำไปจนถึงปลายน้ำ

ภาพที่ 3.1 กรอบทางการวิจัยเพื่อทำ Supply Chain Mapping

ส่วนที่ 2 กรอบทางการวิจัยสำหรับการวิจัยแนวคิดเชิงลึกของสมาชิกห่วงโซ่อุปทาน เป็น การวิจัยปัจจัยแรงจูงใจ (Motivational Factors) และความต้องการในปัจจุบัน (Current Needs) ของสมาชิกห่วงโซ่อุปทานในปัจจุบัน เพื่อระบุแนวทางการปรับปรุงและสร้างความสอดคล้องภายใน ห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain Coordination)

3.3 การกำหนดประชากรและเลือกกลุ่มตัวอย่าง

งานวิจัยห่วงโซ่อุปทานอุตสาหกรรมข้าวไทยนี้ ใช้กลุ่มตัวอย่างคือ สมาชิกห่วงโซ่อุปทาน (Actual Supply Chain Members) และผู้เชี่ยวชาญอุตสาหกรรมข้าว (Experts) เพื่อทราบความคิดเห็นและข้อเท็จจริงของห่วงโซ่อุปทานอุตสาหกรรมข้าวตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ แบ่งเป็นทั้งหมด 4 กลุ่ม ดังนี้

1. **เกษตรกร** เป็นหนึ่งในผู้มีส่วนได้เสียที่สำคัญเนื่องจากเป็นต้นน้ำในการผลิตข้าว และเป็นหนึ่งในสมาชิกสำคัญที่มีบทบาทในการกำหนดราคาข้าว โดยเกษตรกรเป็นหนึ่งในอาชีพหลักของประชาชนไทยทำให้มีจำนวนมาก โดยใน พ.ศ. 2556 มีผู้ถือครองที่ดินการเกษตรสูงถึง 5.9 ล้านราย (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2557)
2. **พ่อค้าคนกลาง** เป็นหนึ่งในผู้ที่มีบทบาทสำคัญในห่วงโซ่อุปทานข้าว เนื่องจากเป็นผู้มีบทบาทรวบรวมและเคลื่อนข้าวให้ไหลเวียนในห่วงโซ่อุปทานอย่างราบรื่น
3. **ตัวแทนจากภาคอุตสาหกรรม** เป็นตัวแทนอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากข้าวเปลือก มีความสำคัญเนื่องจากเป็นผู้ผลิตสินค้า (Finished Goods) ก่อนส่งต่อให้แก่ผู้บริโภค
4. **ผู้เชี่ยวชาญ** เป็นตัวแทนบุคคลภายนอกที่มีความเชี่ยวชาญและความรู้เกี่ยวกับห่วงโซ่อุปทานข้าวในวงกว้างและในเชิงลึก

สามารถสรุปจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 42 คน ดังตาราง

ตารางที่ 3.1 สรุปการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ลำดับ	กลุ่ม	จำนวน (คน)	การเลือกกลุ่มตัวอย่าง
S1	เกษตรกร (ทั้งสิ้น)	25	Random
S1.1	- เกษตรกรจากภาคเหนือ	-5-	Random
S1.2	- เกษตรกรจากภาคกลาง	-7-	Random
S1.3	- เกษตรกรจากภาคใต้	-5-	Random
S1.4	- เกษตรกรจากภาคอีสาน	-8-	Random
S2	พ่อค้าคนกลาง	5	Random
S3	ตัวแทนจากภาคอุตสาหกรรม	7	Judgement
S4	ผู้เชี่ยวชาญ	5	Judgement

3.4 การสร้างเครื่องมือวิจัย

การศึกษานี้จะเป็นในรูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับกลุ่มตัวอย่างที่กล่าวถึงในส่วนก่อนหน้า โดยการสัมภาษณ์จะเป็นในรูปแบบมีโครงสร้างกึ่งหนึ่ง (Semi-Structure Interview) ในรูปแบบคำถามปลายเปิด (Open-Ended Questions) โดยจะเตรียมประเด็นสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าบางส่วนและถามเพิ่มเติมในประเด็นที่น่าสนใจ โดยประเด็นที่เตรียมล่วงหน้ามีดังนี้

ประเด็นที่ 1: ถามเกี่ยวกับการไหลเวียนของข้าว ข้อมูล และทรัพยากร

ประเด็นที่ 2: ถามเกี่ยวกับทัศนคติต่อห่วงโซ่อุปทานข้าวในปัจจุบัน

ประเด็นที่ 3: ถามเกี่ยวกับทัศนคติต่อห่วงโซ่อุปทานข้าวในอนาคต

ประเด็นที่ 4: ถามเกี่ยวกับความต้องการของกิจการตนเองและปัจจัยที่ให้ความสำคัญในการประกอบธุรกิจ

ประเด็นที่ 5: ถามเกี่ยวกับสิ่งที่ควรปรับปรุงภายในห่วงโซ่อุปทานข้าวไทย

3.5 การรวบรวมข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลในงานวิจัยนี้จะทำใน 2 รูปแบบ คือ การรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ และ ข้อมูลทุติยภูมิ ดังนี้

ข้อมูลปฐมภูมิ จะรวบรวมผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) บุคคลที่กล่าวถึงในส่วนกลุ่มตัวอย่างและการสังเกตการณ์ (Observation) กิจการของสมาชิกในห่วงโซ่อุปทาน

ข้อมูลทุติยภูมิ จะศึกษาผ่านเอกสารตีพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เช่น ข้อมูลสถิติ รายงาน งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ พร้อมทั้งศึกษาบทสัมภาษณ์ที่สมาชิกห่วงโซ่อุปทานเคยให้แก่สื่อ เพื่อประกอบการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลดิบที่เก็บได้จากกระบวนการวิจัยจะใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) เพื่อย่อยข้อมูลดิบและจับกลุ่มหัวข้อตามขั้นตอนวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) แล้วจึงจัดทำข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยจะสังเคราะห์เฉพาะแก่นสำคัญเพื่อจัดแผนภาพห่วงโซ่อุปทาน สรุปปัจจัยสำคัญของสมาชิกห่วงโซ่อุปทาน และจัดข้อเสนอแนะในการพัฒนาห่วงโซ่อุปทาน

บทที่ 4

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

จากการเก็บข้อมูลรูปแบบสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนสมาชิก ห่วงโซ่อุปทานในอุตสาหกรรมข้าวของประเทศไทย ทั้งสิ้น 42 คน สามารถแบ่งผลการศึกษาเป็น 2 หัวข้อหลัก ดังนี้

- 4.1 รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์
- 4.2 ผลการสัมภาษณ์เชิงลึก

4.1 รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

การศึกษานี้จะเป็นในรูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับกลุ่มตัวอย่าง 42 คน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1 รายละเอียดผู้ให้สัมภาษณ์

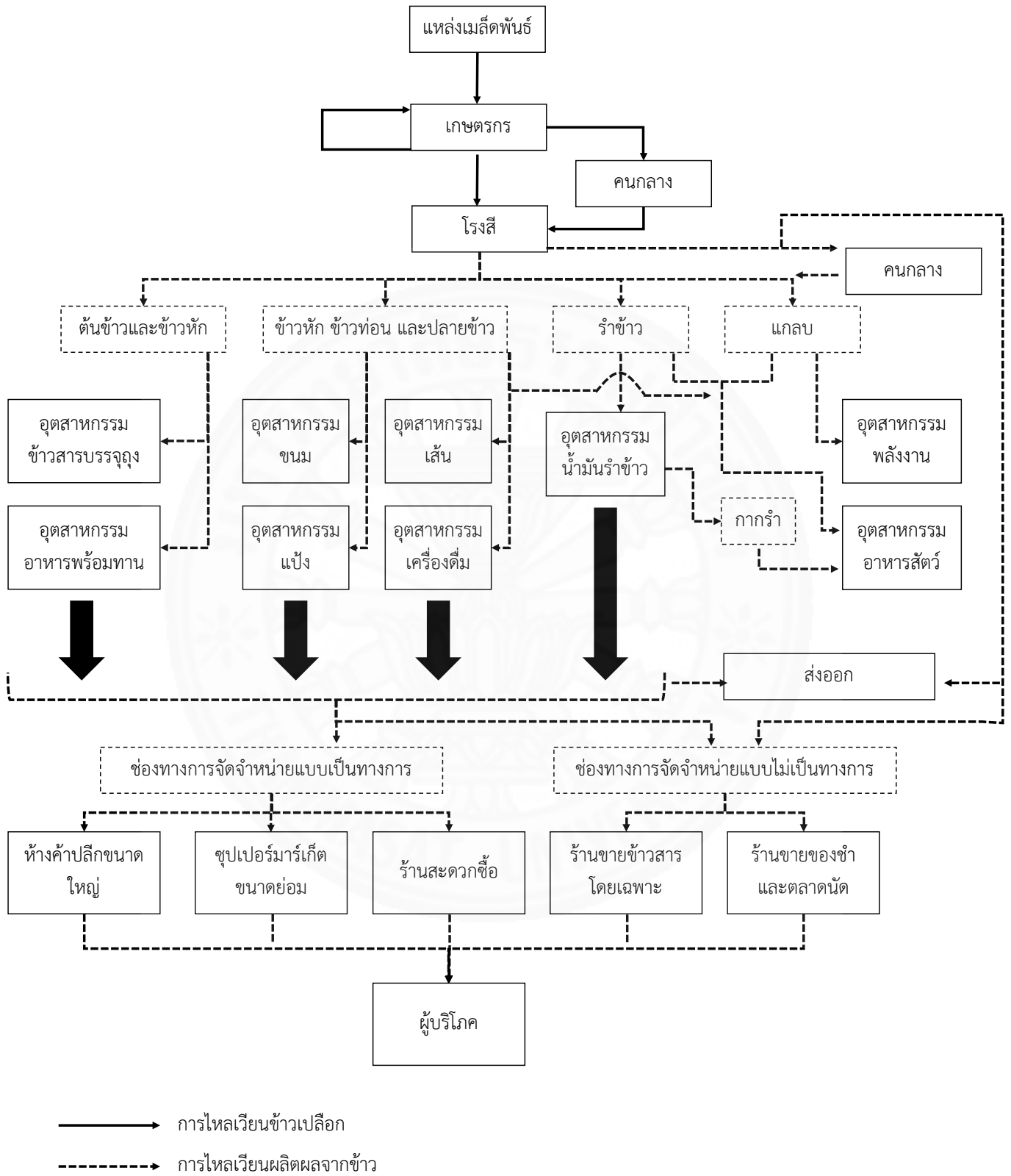
ลำดับ	ชื่อ	หน่วยงาน
ตัวแทนเกษตรกร		
S1-S5	เกษตรกรภาคเหนือ	-
S6-S12	เกษตรกรภาคกลาง	-
S13-S17	เกษตรกรภาคใต้	-
S18-S25	เกษตรกรภาคอีสาน	-
ตัวแทนพ่อค้าคนกลาง		
S26-S30	พ่อค้าคนกลาง	-
ตัวแทนจากภาคอุตสาหกรรม		
S31	คุณสมชาติ ชินธรรมมิตร	บริษัท อุตสาหกรรมแป้งไทย จำกัด
S32	คุณสุรชัย ชัยชนะสิทธิการ	บริษัท ข้าว ซี.พี. จำกัด
S33	คุณวัลลภ พิชญ์พงศา	สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย
S34	คุณบุญธรรม อร่ามศิริวัฒน์	สมาคมผู้ผลิตอาหารสัตว์ไทย
S35	คุณวัลลภ มานะธัญญา	บริษัท บางสีโรงสีไฟเจียเม้ง จำกัด
S36	คุณอภิชาติ เอี่ยมบาง	บริษัท เบทาโกร ฟู้ดส์ จำกัด
S37	คุณอนรรธน์ ไคว่คาสัย	บริษัท พรานทะเล มาร์เก็ตติ้ง จำกัด (มหาชน)

ตารางที่ 4.1 รายละเอียดผู้ให้สัมภาษณ์ (ต่อ)

ตัวแทนผู้เชี่ยวชาญ		
S38	คุณปรีดา ศรีรัตนะ	กรมส่งเสริมการเกษตร
S39	คุณทานตะวัน วรรณะวลัญช์	กรมการข้าว
S40	คุณปองวดี จรรย์รัตน์	สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร
S41	คุณอัญชลี อุไรกุล	สำนักพัฒนาวิจัยการเกษตร
S42	ดร.อัจฉราพร ณ ลำปาง เนินพลับ	ศูนย์วิจัยข้าวพิษณุโลก

4.2 ผลการสัมภาษณ์เชิงลึก

ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกแบ่งเป็น 2 หมวดย่อยคือ การไหลเวียนของข้าวและทรัพยากรตลอดห่วงโซ่อุปทาน และ แรงจูงใจของสมาชิกในห่วงโซ่อุปทาน การไหลเวียนของข้าวและทรัพยากรตลอดห่วงโซ่อุปทาน จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากสมาชิกในห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าว ทำให้สามารถสรุปแผนภาพห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวในประเทศไทย ดังนี้

ภาพที่ 4.1 ห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวในประเทศไทย

กระบวนการไหลเวียนของข้าวสามารถสรุปได้ดังนี้

(1) เกษตรกร ถือเป็นสมาชิกต้นน้ำของห่วงโซ่อุปทาน โดยเกษตรกรจะมีบทบาทในการผลิตข้าวเปลือก

เกษตรกรจะสรรหาเมล็ดพันธุ์ส่วนใหญ่จากการเก็บเกี่ยวข้าวในปีก่อน และมีบางส่วนที่ได้รับจากหน่วยงานภายนอก เช่น หน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานผลิตเมล็ดพันธุ์เอกชน

ภายหลังการเก็บเกี่ยวข้าว เกษตรกรจะเก็บข้าวเปลือกบางส่วนไว้เป็นเมล็ดพันธุ์และบริโภคเอง แล้วนำข้าวที่เหลือไปขาย เช่น วิสาหกิจชุมชนที่ช่วยสร้างอำนาจต่อรองแก่เกษตรกร คนกลางที่อำนวยความสะดวกในการรวบรวมข้าวเปลือก ขายแก่โรงสีโดยตรง ฯลฯ

(2) โรงสี ถือเป็นสมาชิกถัดมาที่มีบทบาทสำคัญในการแปรรูปข้าวเปลือกให้กลายเป็นผลิตผลข้าวเปลือก

โรงสีจะเริ่มจากการประเมินคุณภาพข้าวเปลือกที่ได้รับ แล้วจึงค่อยนำเข้าสู่กระบวนการสีข้าว ทำให้เกิดผลผลิต 3 อย่าง คือ ข้าวสาร รำ และแกลบ

ข้าวสาร เป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการสีข้าว ถ้าหากสีแค่เปลือก (แกลบ) ก็จะได้รับข้าวกล้อง ที่เป็นข้าวสารที่มีรำล้อมรอบ แต่ถ้าสีรำออก ก็จะได้ข้าวขาวหรือข้าวขัดสี

อย่างไรก็ตามกระบวนการสีข้าวไม่สามารถรักษาคุณภาพข้าวสารทุกเม็ดจึงมีการแบ่งข้าวสารเป็นหมวดย่อย 4 หมวด คือ ต้นข้าวที่เป็นข้าวเต็มเม็ด ข้าวหักที่เป็นข้าวเกือบเต็มเม็ด ข้าวท่อนและข้าวหักที่มีขนาดเล็ก โดยข้าวสารแต่ละรูปแบบจะถูกนำไปใช้ประโยชน์แตกต่างกัน

ต่อมาผลิตผลข้าวเปลือกจึงเคลื่อนย้ายไปหาสมาชิกถัดไปในห่วงโซ่อุปทาน คือเคลื่อนย้ายไปหาอุตสาหกรรมโดยตรงหรือผ่านคนกลาง หรือเคลื่อนย้ายไปหาผู้บริโภคผ่านช่องทางการจัดจำหน่ายที่ไม่เป็นทางการและการส่งออก

(3) อุตสาหกรรม เป็นสมาชิกที่มีบทบาทในการแปรรูปและเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลิตผลข้าวเปลือก โดยต้นแบบห่วงโซ่อุปทานนี้จะกล่าวถึงเฉพาะอุตสาหกรรมหลักที่รับผิดชอบเคลื่อนย้ายผลิตผลข้าวเปลือกส่วนใหญ่ ดังนี้

- อุตสาหกรรมข้าวสาร จะมี 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มข้าวสารบรรจุถุง และกลุ่มอาหารพร้อมทาน โดยกลุ่มนี้จะเน้นข้าวสารแบบเต็มเม็ด จึงรับเฉพาะต้นข้าวและอาจมีข้าวหักผสมเล็กน้อยตามที่กฎหมายอนุโลม

- อุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์จากข้าวสาร เป็นกลุ่มอุตสาหกรรมที่ผลิตผลิตภัณฑ์จากข้าวสารที่สามารถใช้ข้าวแบบไม่เต็มเม็ด คือ ข้าวหัก ข้าวท่อน และปลายข้าว โดยจะแบ่งเป็น 5 กลุ่มหลัก คือ อุตสาหกรรมอาหารสัตว์ อุตสาหกรรมแป้ง อุตสาหกรรมเส้น อุตสาหกรรมเครื่องดื่ม และอุตสาหกรรมขนม โดยปริมาณข้าวสารที่แต่ละอุตสาหกรรมใช้จะลดลงตามลำดับ

- อุตสาหกรรมวัตถุดิบเหลือจากการสีข้าว จะเป็นอุตสาหกรรมที่รับผิดชอบวัสดุตกค้างจากกระบวนการสีข้าว ซึ่งจะประกอบด้วยรำและแกลบ โดยจะไหลเวียนไป 3 กลุ่มหลัก คือ อุตสาหกรรมน้ำมันรำข้าวที่ผิบน้ำมันจากรำข้าว อุตสาหกรรมพลังงานที่สร้างพลังงานชีวมวลจากแกลบ และอุตสาหกรรมอาหารสัตว์ที่ใช้รำ แกลบ และกากรำที่ตกค้างจากการผลิตน้ำมันรำข้าว นำไปใช้ป้อนฟาร์มและผลิตอาหารสัตว์

(4) การจัดจำหน่าย เกี่ยวข้องกับเคลื่อนย้ายผลผลิตข้าวเปลือกให้ผู้บริโภคสามารถเข้าถึงได้โดยสะดวก โดยจะแบ่งเป็นช่องทางการจัดจำหน่ายแบบเป็นทางการ และแบบไม่เป็นทางการ ช่องทางการจัดจำหน่ายแบบไม่เป็นทางการเป็นช่องทางการจัดจำหน่ายที่ผู้บริโภคส่วนใหญ่เลือกใช้ โดยมีอัตราส่วนใกล้เคียงกันระหว่างร้านขายข้าวสารโดยเฉพาะ และร้านขายของชำและตลาดนัด

ช่องทางการจัดจำหน่ายแบบเป็นทางการ เป็นรูปแบบอันดับรองที่ผู้บริโภคเลือกใช้ โดยผู้บริโภคส่วนใหญ่เลือกซื้อข้าวจากร้านค้าปลีก

แรงจูงใจของสมาชิกในห่วงโซ่อุปทาน สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.2 สรุปบทบาทและแรงจูงใจสมาชิกห่วงโซ่อุปทาน

บทบาท	สมาชิก	แรงจูงใจและปัจจัยสำคัญ
ผลิตข้าว	เกษตรกร	<p>- ปัจจัยที่เกษตรกรให้ความสำคัญสูงมาก คือ รายได้ โดยเกษตรกรมีทัศนคติว่าการปลูกข้าวเป็นเครื่องมือในการสร้างรายได้แบบหนึ่ง ถ้าราคาข้าวไม่ดีก็พร้อมปลูกพืชชนิดอื่น อย่างไรก็ตามมีเกษตรกรบางส่วนที่คำนึงถึงต้นทุนในการเปลี่ยน (Switching Cost) เช่น เครื่องจักร ประสิทธิภาพ องค์กรที่ตนเข้าร่วม (เช่นสหกรณ์) ทำให้ไม่สามารถเปลี่ยนพืชที่เพาะปลูกส่งผลให้ขาดแคลนรายได้</p> <p>- ปัจจัยที่เกษตรกรใช้ในการเลือกพันธุ์ข้าว คือ สภาพภูมิประเทศ คุณภาพดิน สภาพภูมิอากาศ ปริมาณแสงที่คาดว่าจะมีและความสามารถในการเข้าถึงเมล็ดพันธุ์ เนื่องจากเกษตรกรได้กล่าวไว้ว่า อุปทานเมล็ดพันธุ์คุณภาพดีจากภาคเอกชนไม่พอต่ออุปทานของเกษตรกร เพราะเมล็ดพันธุ์ที่เหลือจากการเก็บเกี่ยวมีความเสี่ยงว่า อาจมีการกลายพันธุ์ จึงอยากได้ของเอกชนมากกว่า</p>

ตารางที่ 4.2 สรุปบทบาทและแรงจูงใจสมาชิกห่วงโซ่อุปทาน (ต่อ)

บทบาท	สมาชิก	แรงจูงใจและปัจจัยสำคัญ
		<p>- ปัจจัยที่เกษตรกรพิจารณาในการเลือกช่องทางจัดจำหน่าย คือ ความเชื่อมั่น ความสะดวก และอำนาจต่อรอง โดยบริเวณที่มีเกษตรกรหนาแน่น จะทำให้เกิดสหกรณ์ การเกษตรซึ่งเกษตรกรจะไว้วางใจว่าจะให้ราคาที่ยุติธรรมมากกว่าการขายโรงสีหรือคนกลางโดยตรง</p>
แปรรูปข้าวเปลือก	โรงสี	<p>- เนื่องจากโรงสีมีหน้าที่เป็นเสมือนคนกลางระหว่างเกษตรกรและภาคอุตสาหกรรม ปัจจัยที่โรงสีให้ความสำคัญคือ คุณภาพข้าว เนื่องจากข้าวที่มีคุณภาพสูงและความชื้นในระดับเหมาะสมจะสามารถลดการหักของข้าว ทำให้สามารถขายต่อในราคาสูง</p> <p>อย่างไรก็ตามโรงสีขนาดใหญ่ก็ได้เปรียบโรงสีขนาดย่อมเนื่องจากมีกำลังการผลิตสูงกว่า มีเครื่องมือในการวัดคุณภาพข้าว และสามารถเข้าถึงแหล่งข้าวเปลือกอย่างหลากหลาย</p>
อุตสาหกรรม	ข้าวถุง	<p>- อุตสาหกรรมข้าวถุง เป็นอุตสาหกรรมที่ต้องให้ความสำคัญแก่ความต้องการของผู้บริโภคเป็นอย่างมาก เนื่องจากผู้บริโภคมีรสนิยมที่หลากหลาย และตัวเลือกข้าวก็หลากหลายเช่นเดียวกัน กลุ่มนี้จึงให้ความสำคัญแก่พันธุ์ข้าว และระดับคุณภาพ</p> <p>โดยผู้ผลิตข้าวถุงบางราย ยังเป็นกลุ่มที่ขยายตัวไปทำหน้าที่อื่นในห่วงโซ่อุปทาน เช่น เปิดโรงสีของตนเอง เพื่อลดต้นทุนการผลิต และควบคุมคุณภาพตลอดห่วงโซ่อุปทาน</p>
	ส่งออก	<p>- ผู้ส่งออกสามารถแบ่งเป็นสองกลุ่ม คือ ข้าวราคาถูก และข้าวคุณภาพ</p> <p>โดยผู้บริโภคในต่างประเทศที่ยังไม่สามารถแยกแยะคุณภาพข้าวหรือไม่มีกำลังซื้อ ก็จะสนใจเฉพาะราคา ทำให้ผู้ส่งออกกลุ่มนี้ต้องแข่งขันด้านราคาและต้นทุนจากคู่แข่งประเทศอื่นที่มีต้นทุนการผลิตต่ำ เช่น อินเดีย และเวียดนาม</p> <p>ในบางกรณีอาจเปลี่ยนชื่อและตราสินค้าเพื่อขายให้ถูกกว่าปกติ</p>

ตารางที่ 4.2 สรุปบทบาทและแรงจูงใจสมาชิกห่วงโซ่อุปทาน (ต่อ)

บทบาท	สมาชิก	แรงจูงใจและปัจจัยสำคัญ
		<p>ในขณะที่อีกกลุ่ม คือ ข้าวคุณภาพ จะให้ความสำคัญแก่แหล่งข้าว พันธุ์ข้าว และคุณภาพข้าว ผู้ส่งออกกลุ่มนี้จึงต้องให้ความสำคัญกับการรักษาคุณภาพข้าว การสื่อสารกับผู้บริโภค และการได้รับการรับรองจากหน่วยงานต่างประเทศ เนื่องจากกลุ่มประเทศผู้บริโภครายข้าวคุณภาพมักเป็นประเทศที่เข้มงวดด้านการนำเข้า และผู้บริโภคจะไว้วางใจการรับรองจากหน่วยงานต่าง ๆ</p>
	แป้งและเส้น	<p>- ในขั้นต้นจะให้ความสำคัญกับพันธุ์ข้าว เนื่องจากข้าวบางสายพันธุ์ เช่น ข้าวหอมมะลิ ที่จะละเอียดและไม่เกาะติดกันจนแปรรูปไม่ได้ หรือหาข้าวเก่าที่มีความแข็ง</p> <p>บางที่ขาดแคลนวัตถุดิบในการผลิตเพราะโรงสีไม่ค่อยคัดแยกพันธุ์ข้าวและข้าวใหม่มักนุ้มนเกินไป ต้องนำไปผสมข้าวเก่าก่อน</p>
	อาหารสัตว์	<p>- อุตสาหกรรมอาหารสัตว์ให้ความสำคัญแก่สารอาหารสำหรับสัตว์และราคา โดยจะพิจารณาว่าสัตว์จำเป็นต้องได้รับสารอาหารอะไรบ้าง ในปริมาณเท่าไร แล้วจึงค่อยพิจารณาว่าในหมวดนั้นมีสินค้าอะไรบ้าง ในราคาเท่าไร (ในปัจจุบันข้าวยังเป็นตัวเลือกที่ดีกว่าอย่างอื่น เช่น ข้าวโพด)</p> <p>- อีกปัจจัยที่สำคัญ คือ ความสะดวกในการใช้ เช่น รำข้าวสามารถใช้ได้ทันที ในขณะที่ปลายข้าวต้องไปโม่ก่อนเพื่อกำจัดสิ่งเจือปน อีกทั้งยังมีอายุการเก็บรักษาเพราะรำข้าวมีไขมันทำให้เหม็นหืนเร็วกว่าผลผลิตข้าวเปลือกอื่น ๆ</p>
	น้ำมันรำข้าว	<p>- อุตสาหกรรมน้ำมันรำข้าวให้ความสำคัญแก่ความสามารถในการเข้าถึงรำข้าว เนื่องจากรำข้าวเป็นผลผลิตเหลือจากกระบวนการสีข้าว ทำให้อุปทานมีจำกัดตามอุปสงค์อุตสาหกรรมข้าวสาร</p> <p>ในขณะที่อุปสงค์สำหรับน้ำมันรำข้าวเพิ่มขึ้น การเข้าถึงวัตถุดิบกลับยากขึ้น เนื่องจากมีจำกัด ต้องแข่งขันกับผู้ผลิตรายอื่น และโรงสีบางแห่งมีพฤติกรรมมักส่งรำข้าวไปสู่อุตสาหกรรมอาหารสัตว์โดยตรง บางที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศเพื่อชดเชยส่วนที่ขาด</p>

ตารางที่ 4.2 สรุปบทบาทและแรงจูงใจสมาชิกห่วงโซ่อุปทาน (ต่อ)

บทบาท	สมาชิก	แรงจูงใจและปัจจัยสำคัญ
ช่องทางการจัดจำหน่าย		- ส่วนใหญ่พูดถึงเฉพาะโมเดิร์นเทรดที่ให้ความสำคัญกับส่วนต่างทางราคา (Margin) และการหมุนเวียนสินค้า (Inventory Turnover) โดยภาคอุตสาหกรรมได้กล่าวว่าปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้การวิจัยพัฒนาและผลิตสินค้าใหม่มีต้นทุนที่สูง

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการศึกษาข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิทำให้สามารถสรุปผลการวิจัยและประเด็นสำคัญเป็น 2 หัวข้อหลัก คือ ประเด็นและปัญหาในห่วงโซ่อุปทานข้าวไทยในปัจจุบัน และแนวทางการปรับปรุงห่วงโซ่อุปทานในอนาคต ดังนี้

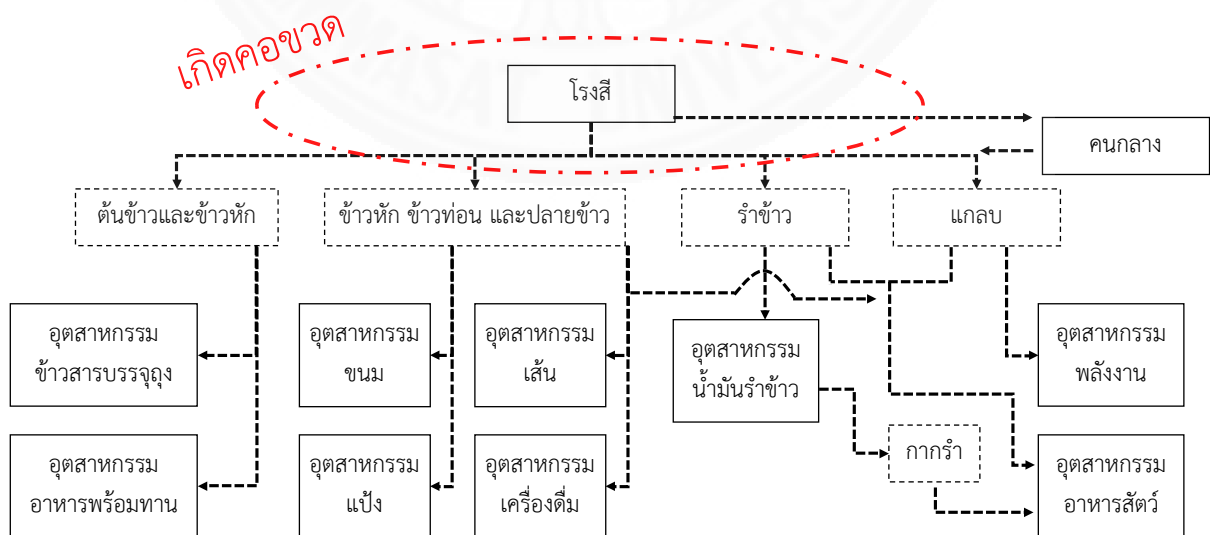
5.1 ประเด็นและปัญหาในห่วงโซ่อุปทานข้าวไทยในปัจจุบัน

5.1.1 อุปทานข้าวสูงเกินไปในตลาด

จากโครงการจำหน่ายข้าว ความไม่ร่วมมือของสมาชิกห่วงโซ่อุปทาน และการขาดการวางแผน ทำให้ในปัจจุบันข้าวสารในตลาดไทยมีเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมและห่วงโซ่อุปทานข้าวไทย ดังนี้

(1) มีต้นทุนข้าวสูง ทำให้การแข่งขันในเวทีโลกทำได้ลำบาก และการเก็บข้าวเป็นระยะเวลานานจะยิ่งส่งผลให้คุณภาพข้าวด้อยลงและราคาที่จะขายได้ยิ่งลดลงตาม

(2) ขาดแคลนผลิตผลข้าวอื่น ๆ เนื่องจากข้าวสารเป็นผลผลิตหลักของโรงสี ทำให้ในสถานะที่ข้าวสารล้นตลาด โรงสีก็จะชะลอการสีข้าวเนื่องจากต้องการรักษาคุณภาพข้าวเปลือก ทำให้ผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตผลจากข้าวสารอื่น ๆ ขาดแคลนปัจจัยทางการผลิต

ภาพที่ 5.1 คอขวดของปัจจัยการผลิต

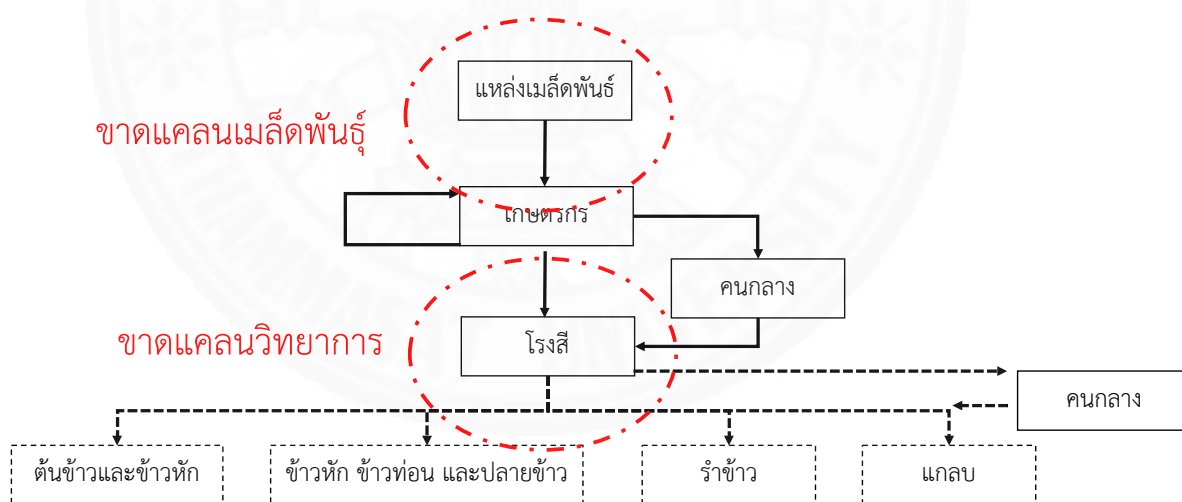
(3) ราคาข้าวเปลือกตกต่ำ เกษตรกรมีสถานะความเป็นอยู่ที่ลำบาก เนื่องจากราคาข้าวเปลือกตกลงอย่างกะทันหัน ในขณะที่ต้นทุนต่าง ๆ ยังสูง เช่น ปุ๋ย ค่าขนส่ง ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์ ฯลฯ

5.1.2 การขาดแคลนนวัตกรรมในห่วงโซ่อุปทาน

บุคคลที่สัมภาษณ์หลายกลุ่มได้กล่าวไว้ว่าห่วงโซ่อุปทานข้าวในประเทศไทยขาดแคลนประสิทธิภาพและนวัตกรรม โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับระดับสากล

ในแง่เมล็ดพันธุ์ถือว่าการวิจัยและพัฒนาพันธุ์ข้าวยังไม่เดินหน้าเท่าที่ควร การเข้าถึงเมล็ดพันธุ์คุณภาพดียังไม่กระจายเท่าที่ควร และการรับรองพันธุ์ข้าวยังไม่หลากหลาย ทำให้ข้าวสายพันธุ์ที่ไม่ใช่หอมมะลิ กข 105 มีระดับคุณภาพที่ไม่แน่นอน

กระบวนการผลิตข้าวในบางจุดยังขาดประสิทธิภาพ ทำให้เกิดของเสียในห่วงโซ่อุปทาน เช่น การรับซื้อข้าวเปลือกของรายย่อยอาจไม่มีเครื่องมือตรวจวัดคุณภาพและกระบวนการสีอาจขาดคุณภาพทำให้เกิดข้าวหักเป็นจำนวนมาก ซึ่งจะส่งผลให้โรงสีส่งต่อภาระต้นทุนที่สูงหรือประสบภาวะสูญเสียกำไร

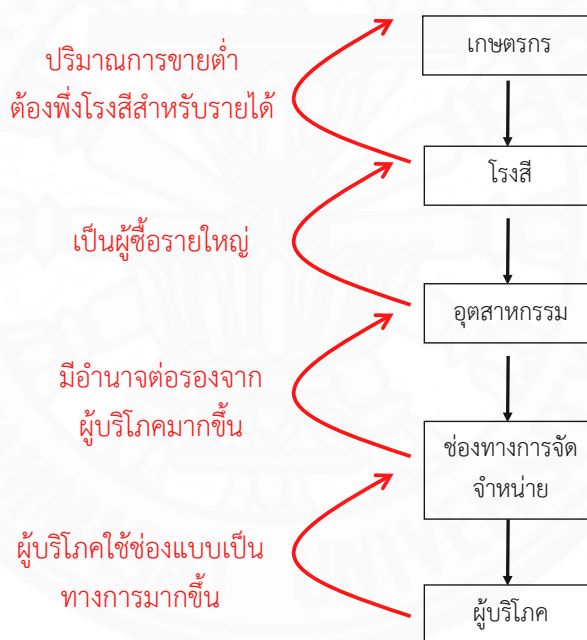
ภาพที่ 5.2 การขาดแคลนวิทยาการที่ดี

5.1.3 ความขัดแย้งทางผลประโยชน์ของสมาชิกในห่วงโซ่อุปทาน

ความร่วมมือของสมาชิกในห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain Coordination) เป็นหนึ่งในกิจกรรมสำคัญของห่วงโซ่อุปทานที่จะส่งผลให้สมาชิกตลอดห่วงโซ่อุปทานมีประสิทธิภาพมากขึ้น และสามารถสร้างมูลค่าเพิ่ม

อย่างไรก็ตาม ห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวในประเทศไทยมีสถานะเป็นอิสระจากกัน (Independent) เป็นอย่างมากและมักใส่ใจเฉพาะผลประโยชน์ของหน่วยตนเอง จึงทำให้การร่วมมือกันทำได้ลำบาก เช่น เกษตรกรเลือกปลูกสายพันธุ์ข้าวตามใจตนเอง เกษตรกรไม่ค่อยไวใจโรงสีและพ่อค้าคนกลาง โรงสีต้องการขายผลผลิตข้าวเปลือกอย่างรวดเร็วทำให้ในบางกรณีไม่เกิดการคัดแยกคุณภาพวัตถุดิบก่อนขายแต่ผู้ประกอบการมีความต้องการสำหรับปัจจัยการผลิตไม่เหมือนกันจึงไม่สามารถซื้อได้ การขาดแคลนผลผลิตข้าวเปลือกทำให้อุตสาหกรรมที่ต้องการปัจจัยการผลิตแย่งกัน

อีกเหตุผลที่เกิดความขัดแย้ง เกิดจากอำนาจต่อรองของสมาชิกห่วงโซ่อุปทานที่ไม่สมดุล ทำให้สมาชิกช่วงปลายน้ำสามารถกดดันสมาชิกช่วงต้นน้ำได้ เช่น ช่องทางการจัดจำหน่ายกดดันอุตสาหกรรม และอุตสาหกรรมกดดันเกษตรกร

ภาพที่ 5.3 วงจรการกดดันสมาชิกห่วงโซ่อุปทาน

5.1.4 ทัศนคติที่มีต่อรัฐบาล

สมาชิกมีทัศนคติและความคาดหวังต่อภาครัฐที่ขัดแย้งกันทำให้อาจไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควรและทำให้รัฐดำเนินนโยบายไม่สะดวก โดยรัฐบาลสามารถดำเนินนโยบายเกี่ยวกับข้าว 3 รูปแบบ คือ

- (1) เพิ่มรายได้ (Revenue Increase) เช่น การประกันราคาข้าว

(2) ลดต้นทุน (Cost Decrease) เช่น การวิจัยแนวทางการเพาะปลูกที่ใช้ต้นทุนน้อยลง

(3) การเพิ่มประสิทธิภาพ (Productivity Increase) เช่น การเพิ่มอุปทานน้ำ หรือวิจัยแนวทางลดปริมาณน้ำที่ต้องใช้ในการเพาะปลูก

เกษตรกรส่วนใหญ่มักต้องการความช่วยเหลือในรูปแบบเพิ่มรายได้ หรือเงินชดเชยเพื่อลดต้นทุนโดยตรง เนื่องจากสามารถเห็นผลได้ในทันที แต่นโยบายในรูปแบบดังกล่าวไม่สามารถเพิ่มมูลค่าแก่ห่วงโซ่อุปทานในภาพรวม ทางภาคอุตสาหกรรมจึงมีทัศนคติว่าภาครัฐไม่ได้ช่วยตนมากนัก เนื่องจากการประกันราคาข้าวทำให้มีต้นทุนสูง ในขณะที่ภาครัฐกลับกำหนดเพดานราคาสำหรับผลิตภัณฑ์ที่ตนแปรรูป โดยภาคอุตสาหกรรมต้องการให้รัฐวิจัยและพัฒนาแนวทางการเพิ่มมูลค่าที่มีความยั่งยืนยิ่งขึ้น

5.2 แนวทางการปรับปรุงห่วงโซ่อุปทานในอนาคต

จากการวิเคราะห์ข้อมูลและอุปสรรคที่ค้นพบจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ทำให้สามารถสรุปแนวทางการปฏิรูปห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าว ดังนี้

5.2.1 สร้างการไหลเวียนของข้อมูลในห่วงโซ่อุปทาน

ห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมไทยในปัจจุบันขาดการร่วมมือจากสมาชิกห่วงโซ่อุปทาน ทำให้ไม่สามารถร่วมกันวางแผนและกำหนดอุปทานที่เหมาะสม ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกตลอดห่วงโซ่อุปทานสูญเสียโอกาสในการสร้างกำไร

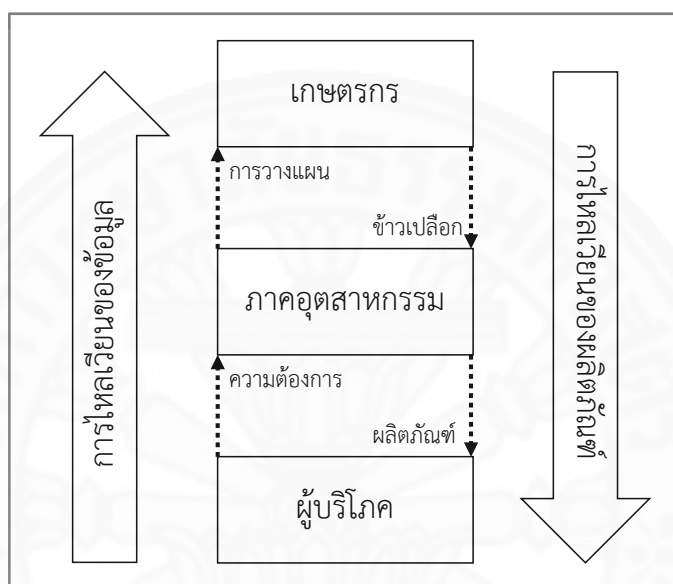
ภาคอุตสาหกรรมจะเป็นกลุ่มที่ทราบอุปสงค์การบริโภคผลิตภัณฑ์จากข้าวดีที่สุดใน ทำให้ถ้าสามารถตั้งระบบในการสื่อสารถึงเกษตรกรจะทำให้สร้างมูลค่าแก่อุตสาหกรรมข้าวอย่างยั่งยืน เพราะในปัจจุบันเกษตรกรไม่แน่ใจว่าควรปลูกอะไร จึงหันไปปลูกสิ่งที่คิดว่าปีก่อน ๆ มีราคาดี จนกลายเป็นปลูกมากเกินไปและเกิดภาวะอุปทานเกิน (Oversupply) เช่น ปัจจุบันข้าวเหนียวขาดตลาดทำให้ราคาสูงขึ้น

ปัญหานี้สามารถแก้ได้ผ่านการกำหนดอุปทานล่วงหน้า แล้วให้เกษตรกรปลูกตาม อย่างไรก็ตามเกษตรกรอาจไม่ให้ความร่วมมือจึงควรมีการจัดพื้นที่เพาะปลูก (Zoning) และอาจมีนโยบายจูงใจจากภาครัฐและภาคเอกชน

การวางแผนแบบนี้จะช่วยลดพื้นที่ที่มีผลิตภาพต่ำ และทำให้เกษตรกรสามารถขายผลิตภัณฑ์ในราคาสูงยิ่งขึ้น เช่น ในปัจจุบันเกษตรกรไม่ยอมปลูกข้าวสีที่ดีต่อสุขภาพและมูลค่าสูง

เพราะไม่มีตลาดรองรับที่เหมาะสม แต่ถ้าภาคอุตสาหกรรมมั่นใจในอุปทานก็จะสามารถทำการตลาดถึงผู้บริโภคอย่างเต็มที่

นอกจากนี้การจัดพื้นที่การเพาะปลูกจะส่งผลให้เกษตรกรปลูกพืชที่หลากหลายยิ่งขึ้น ซึ่งจะช่วยยกระดับคุณภาพดิน

ภาพที่ 5.4 การพัฒนาการไหลเวียนข้อมูล

5.2.2 ยกระดับประสิทธิภาพภายในห่วงโซ่อุปทาน

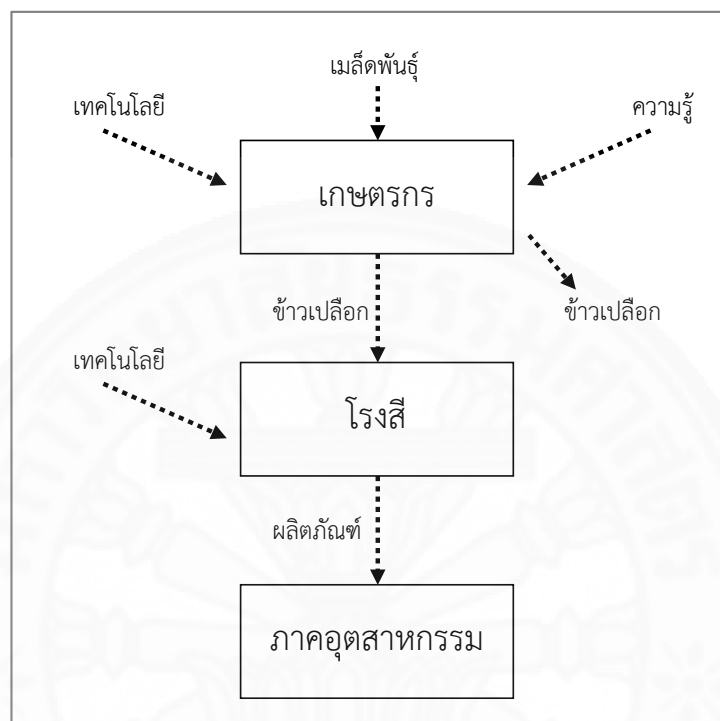
ห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวในประเทศไทยในปัจจุบันขาดแคลนการพัฒนานวัตกรรมอย่างต่อเนื่อง ทำให้ห่วงโซ่อุปทานล้าหลังมาตรฐานสากล

สมาชิกในห่วงโซ่อุปทานควรนำประเทศอื่นเป็นตัวอย่างแนวทางการปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ในการพัฒนานวัตกรรมห่วงโซ่อุปทานในอุตสาหกรรม แล้วปรับพื้นฐานตามความเหมาะสมของความต้องการของประเทศไทย

รัฐบาลและองค์กรเอกชนควรลงทุนในการวิจัยและพัฒนาเมล็ดพันธุ์ข้าวให้เพียงพอต่ออุปทานของเกษตรกรพร้อมทั้งวิจัยสายพันธุ์ใหม่ที่ตอบโจทย์สภาพแวดล้อมประเทศไทย เช่น เมล็ดพันธุ์ที่ใช้ปริมาณน้ำน้อยลง

นอกจากนี้เกษตรกรควรเข้าถึงแหล่งความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูกมากขึ้น โดยหนึ่งในผู้ถูกสัมภาษณ์ได้เสนอว่ารัฐควรจัดทำศูนย์การเรียนรู้ออนไลน์ (E-learning) สำหรับเกษตรกรเพื่อมีความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูกมากขึ้น แล้วจึงนำไปลงทุนในเทคโนโลยีการเพาะปลูกที่เหมาะสมกับตน

ในส่วนของโรงสีควรมีการนำเทคโนโลยีในการคัดกรองคุณภาพก่อนซื้อข้าวสาร และการคัดแยกหลังสี เพื่อประเมินคุณภาพแม่นยำขึ้น ถ้าหากโรงสีขนาดย่อยไม่มีกำลังซื้อ อาจร่วมมือกันลงทุนในเทคโนโลยีแล้วใช้ร่วมกัน

ภาพที่ 5.5 การพัฒนาวิทยาการ

5.2.3 บทบาทของภาครัฐ

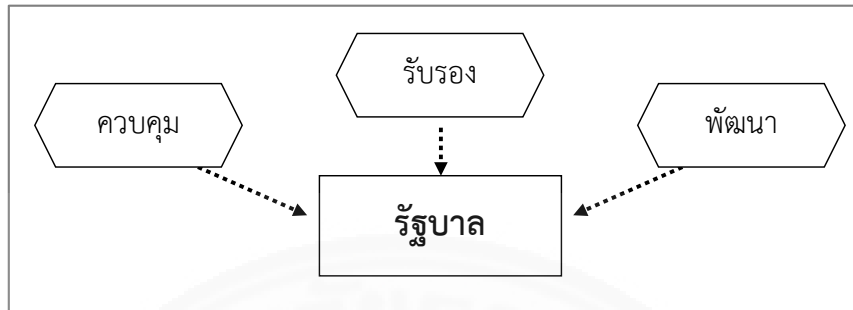
จากการสัมภาษณ์เชิงลึกค้นพบว่าผู้ประกอบการมีทัศนคติว่าภาครัฐไม่ควรยื่นมือ บิดเบือนกลไกทางการตลาดเพราะอาจส่งผลแค่ระยะสั้นและอาจมีผลกระทบในระยะยาว แต่ภาครัฐควรมีบทบาทในการสนับสนุนอุตสาหกรรมและกำหนดกรอบ

บทบาทแรกที่รัฐควรมี คือ การกำกับอุตสาหกรรม เช่น ในปัจจุบันบทลงโทษ สำหรับการขายข้าวที่ไม่ได้มาตรฐานคือการตัดเตือน แล้วเมื่อตัดเตือนครบ 3 ครั้ง จึงโดนยึดใบรับรอง แต่ก็สามารถขายต่อไปได้ ทางรัฐควรมีมาตรการควบคุมที่สูงขึ้น

บทบาทที่สองของรัฐ คือ ควรมีส่วนในการควบคุมและรับรองมาตรฐานข้าว เพราะในปัจจุบันข้าวที่ไม่ใช่ กข 105 ส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีการกำกับและรับรองโดยภาครัฐ ทำให้ผู้บริโภคไม่ไว้วางใจในการซื้อและผลิตภัณฑ์มีระดับคุณภาพที่ไม่แน่นอน

บทบาทสุดท้าย คือ การพัฒนาห่วงโซ่อุปทาน เช่น การจัดหาความรู้ให้เกษตรกร การให้กู้สำหรับการลงทุนในเทคโนโลยี การวิจัยพันธุ์ข้าว และการจูงใจสมาชิกในห่วงโซ่อุปทานให้ให้

ความร่วมมือ โดยสามารถใช้การให้ความร่วมมือในนโยบายเป็นเกณฑ์ในการได้รับสิทธิประโยชน์จากนโยบายรัฐ

ภาพที่ 5.6 บทบาทภาครัฐ

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ (2011). *โครงการศึกษาแนวทางการจัดการห่วงโซ่อุปทานและโลจิสติกส์ของสินค้าเกษตร, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.*

บทความวารสาร

ชาญพิทยา ฉิมพาลี (2015). *อุตสาหกรรมข้าวของประเทศไทย ปี 2558-2559, กรมการข้าว.*

ธนาคารแห่งประเทศไทย (2015). *รายงานสถานการณ์สินค้าเกษตร ปี 2557 และแนวโน้มปี 2558.*

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2015). *GDP ไตรมาสที่สี่และทั้ง ปี 2557 และแนวโน้ม ปี 2558.*

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2016). *สถานการณ์สินค้าเกษตรที่สำคัญและแนวโน้ม ปี 2558.*

สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2014). *สำมะโนการเกษตร พ.ศ. 2556 ที่วราชนาถจักร, กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร.*

สมพร อิศวิลานนท์ (2014). *มองสถานการณ์ข้าวไทยผ่านตลาดการค้าข้าวโลก, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.*

Books

APICS Dictionary (2013). *Supply Chain Management (SCM).*

Nagurney, A. (2006). *Supply Chain Network Economics: Dynamics of Prices, Flows, and Profits.* Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Supply Chain Council (2012). *Supply Chain Reference Model.*

Articles

Chidchob, T. et al. (2014). *Organic jasmine rice supply chain development in Thailand model*, Khon Kaen Agr.

Lambert, D. Cooper, M. and Pagh J. (1998). *Supply Chain Management Implementation Issues and Research Opportunities*. The International Journal of Logistics Management, Vol. 9 Iss 2 pp. 1 – 20

Rodríguez S. et al. (2014). *New opportunities in operations research to improve pork supply chain efficiency*.

Surjasa, D. et al. (2013). *Indonesian Rice Supply Chain Analysis and Supplier Selection Model*, International Journal of Information, Business and Management.

Thoucharee, S. et al. (2012). *Logistics and Supply Chain Management of Rice in the Northeastern Area*.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ

นายณวัฒน์ เชื้อนุ่น

วันเดือนปีเกิด

25 สิงหาคม พ.ศ.2536

วุฒิการศึกษา

ปีการศึกษา 2557 : บริหารธุรกิจบัณฑิต

(การจัดการธุรกิจแบบบูรณาการ)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

